

روش‌های نوین تدریس در دانشگاه‌ها

خداداد احسانی

چکیده:

تدریس باکیفیت و اثربخش در دانشگاه‌ها رابطه نزدیک با شیوه‌های تدریس استادان دارد. امروزه استادان در تدریس شان از روش‌های مختلف استفاده می‌کنند. برخی از این روش‌ها قدیمی و برخی دیگر جدید هستند. روش‌های نوین تدریس اگر با یک سری مهارت‌ها توأم باشند، باعث افزایش کیفیت تدریس و سبب رضایت‌مندی فراگیران خواهند شد. در این تحقیق با توجه به تجربه‌های شخصی نویسنده به بررسی و ارزیابی «حسن» و «قبح» برخی از روش‌ها، فنون و مهارت‌های تدریس پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: تدریس، یاددهی، یادگیری، مهارت، کیفیت، فراگیران.

مقدمه

توسعه و پیشرفت علمی، فرهنگی و اقتصادی یک کشور به امکانات، وسایل و ابزارهای مختلفی نیازمند است. یکی از ابزارهای مهم توسعه کشورها، دانشگاه‌ها است. دانشگاه‌ها در صورتی می‌توانند در توسعه علمی و اقتصادی جامعه نقش ایفا کنند که از امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری لازم برخوردار باشند. در این میان، استادان جزو امکانات و سرمایه‌های نرم‌افزاری دانشگاه‌ها به شمار می‌آیند. وجود و قوام دانشگاه به وجود استادان توانمند، باتجربه و بامهارت وابسته است، و گرنه از میز، چوکی، LCD، پروجکتور، ساختمان‌های مجلل و چند طبقه‌ای به تنهایی چیزی ساخته نیست. وجود استاد عالم و باتجربه در کنار ابزارهای مادی، نهادی را به نام «دانشگاه» می‌سازد. وجود و حضور استاد در دانشگاه زمانی مؤثر واقع می‌شود که تدریس او مؤثر و باکیفیت باشد، و در شخصیت و رفتار فراگیران تغییر ایجاد کند. تدریس یک استاد زمانی می‌تواند این تغییر را ایجاد کند که او در تدریس خود، از مهارت‌ها و روش‌های نوین تدریس استفاده کند. تدریس باکیفیت تنها از طریق مهارت‌ها و روش‌های نوین میسر است. در این پژوهش به برخی از روش‌ها و مهارت‌های تدریس در دانشگاه‌ها اشاره شده است. استادان با استفاده از این روش‌ها می‌توانند کیفیت تدریس شان را بالا برده و رضایت‌مندی فراگیران را به دست آورند، و در توسعه علمی کشورشان نقش ایفا کنند.

در باره بهترین روش تدریس در دانشگاه‌ها اختلاف نظر زیادی وجود دارد. روش تدریس صرفاً انتقال اطلاعات نیست؛ بلکه جنبه تسهیل شرایط یادگیری و تعامل در آن بسیار پررنگ است. یکی از مسائل مهم در امر تدریس، مسأله مهارت‌های تدریس است که توجه به آن، برای هر استادی ضروری است. استاد باید افزون بر توانایی‌های علمی و رفتاری برای ارائه بهتر درس خود، از یک سری روش‌ها و مهارت‌ها؛ نیز بهره‌مند باشد تا فعالیت او از

بازدهی بالاتری برخوردار شود. نوعاً تصور می‌شود که داشتن قدرت علمی برای اشتغال به امر تدریس کافی است، در حالی که برای تدریس افزون بر احاطه علمی به درس، باید به فن انتقال آن به دیگران نیز مسلح بود.

الف - مفاهیم

پیش از طرح مباحث اصلی، شناخت مفاهیم و ادبیات به کار رفته در تحقیق ضرورت دارد. واژه‌های «روش»، «تدریس»، «روش تدریس»، «تدریس باکیفیت»، «یاددهی» و «یادگیری»، ادبیات این مقاله را تشکیل می‌دهد. بنابراین، بررسی این مفاهیم برای درک موضوع این پژوهش اهمیت زیادی دارد.

۱- روش

روش در کتاب‌های لغت به شیوه، راه، طریقه، طرز و اسلوب معنا شده است. به بیان دیگر، راه انجام دادن هرکاری را روش می‌گویند؛ (انوری، ۱۳۸۹، ۶۱۶) اما در اصطلاح اهل فن، روش عبارت از فرایند عقلانی یا غیر عقلانی ذهن برای دستیابی به شناخت و یا توصیف واقعیت‌ها است. مجموعه راه‌ها و قواعدی که انسان را هنگام بررسی و پژوهش به کشف مجهولات هدایت می‌کند، و او را از مجهولات به معلومات می‌رساند، روش اطلاق می‌شود (مقرب الهی، ۱۳۹۱، ۵۰).

۲- تدریس

تدریس فرایندی است که طی آن، یاددهنده بر اساس روش‌ها و اسلوب‌های خاصی، فراگیران را درگیر یادگیری می‌کند، و هدف آن ایجاد تغییر در رفتار فراگیرندگان است (حبیبی، ۱۳۸، ۳۹). به بیان دیگر، تدریس، کنش متقابل استاد و فراگیر است که در این تعامل استاد با برنامه‌ریزی تلاش می‌کند، تا شرایط مطلوب تغییر را به وجود آورد (زکیه کشاورزی و دیگران، ۱۳۹۴، ۲۲). در تدریس تعامل متقابل استاد و فراگیر بر اساس طراحی منظم و هدف‌دار استاد برای ایجاد تغییر در رفتار فراگیر صورت می‌گیرد. انواع تغییرات؛ مانند تغییر در نگرش‌ها، باورها، عادت‌ها و رفتارها بر اثر تدریس در فراگیر ایجاد می‌شود (کریمیان و دیگران، ۱۳۹۶، ۱۰۹). برخی از پژوهشگران، تدریس را برقراری هموزی متقابل میان استاد، فراگیر و محتوا در صنف تعریف کرده‌اند. بر این اساس، تدریس مجموعه‌ای از اصول، روش‌ها و مهارت‌هایی است که اعضای هیأت علمی به منظور تسهیل جریان یادگیری برای فراگیران به کار می‌برند (آگاه و شریف زاده، ۱۳۹۳، ۳۱۰).

۳- روش تدریس

یکی از مراحل مهم طراحی آموزشی، انتخاب «روش تدریس» است. استاد پس از انتخاب محتوا و قبل از تعیین وسیله، باید خط مشی و روش مناسب تدریس خود را انتخاب کند. «روش تدریس عبارت از راه منظم، باقاعده و منطقی برای ارائه درس است.» (صفوی، ۱۳۸۶، ۱۹۲) به مجموعه تدابیر منظمی که برای رسیدن به هدف، با توجه به شرایط و امکانات اتخاذ می‌شود، روش تدریس می‌گویند (گل افروز شهری و خاقانی‌زاده، ۱۳۸۸، ۱۶۲). روش‌های تدریس بسیار متعدد است، در این مقاله به مهم‌ترین و رایج‌ترین روش تدریس در دانشگاه‌های افغانستان و جهان اشاره می‌شود.

۴- تدریس باکیفیت

یکی از مؤلفه‌های اصلی کیفیت در نظام آموزش عالی، کیفیت در تدریس است. منظور از کیفیت تدریس، درک بهتر مفاهیم و قدرت تحلیل روابط بین آموخته‌های فراگیران و ایجاد توانایی‌های مورد نیاز در آن‌ها است. کیفیت تدریس آن چیزی است که استادان و دانشجویان آن را تدریس اثربخش می‌دانند. به بیان دیگر، کیفیت تدریس به بررسی مؤثر بودن فعالیت‌های آموزشی اساتید می‌پردازد، و شامل فعالیت‌هایی؛ از قبیل مهارت‌های تدریس، ایجاد انگیزه و ارتباط مؤثر با دانشجویان، شخصیت و رفتار فردی و توانایی علمی استاد است. کیفیت تدریس یکی از عوامل مهم در فرایند یادگیری است. هدف روش‌های نوین تدریس، بهبود کیفیت آموزش در دانشگاه‌ها و شرکت دانشجویان در فرآیند آموزش، و سرانجام نوآوری، توسعه و پیشرفت کشور است (عبداللهی و دیگران، ۱۳۹، ۵۴-۵۵).

۵- یاددهی

یاددادن و یاددهی در لغت به معنای تعلیم‌دادن، آموختن کاری به کسی آمده است (عمید، ۱۳۸۹، ۹۵۸). «فنستر ماخر» از فیلسوفان معاصر تعلیم و تربیت، یاددهی را هدفمند دانسته و معتقد است که بین یاددهی و یادگیری رابطه وجود دارد؛ اما به این معنی نیست که اگر یادگیری صورت نگرفته باشد، الزاماً یاددهی هم انجام نشده است. به نظر او تا یاددهی نباشد، از یادگیری خبری نیست. انجام یاددهی نمی‌تواند شرط لازم و کافی برای تحقق یادگیری باشد؛ زیرا در یادگیری عوامل مختلفی مؤثرند که همه آن‌ها تحت اختیار و کنترل معلم نیستند؛ به عنوان مثال، اگر فراگیر خود تمایلی به یادگیری نداشته باشد، هرچند معلم هم تلاش کنند، یادگیری محقق نخواهد شد. به نظر فنستر ماخر معلم تلاش خود را در تدریس برای تحقق یادگیری به کار می‌گیرد؛ ولی اگر یادگیری انجام نشد، معلم در قبال آن مسؤول نخواهد بود (صادقی و دیگران، ۱۳۸۶، ۱۱۰).

۶- یادگیری

«یادگیری» و «یادگرفتن» در کتاب‌های لغت به معنای آموختن، فراگرفتن کاری، (عمید، پیشین، ۹۵۸) عمل درک و به خاطر سپردن چیزی یا کسب تجربه یا مهارتی، پدید آمدن تغییر در رفتار موجود زنده بر اثر تجربه یا آموزش، (انوری، پیشین، ۸۴۹۰) و امثال آن آمده است. روان‌شناسان؛ نیز یادگیری را عبارت از تغییر رفتار برخاسته از تجربه می‌دانند. تغییر رفتار ممکن است در زمینه‌های مهارت‌های ذهنی، مهارت‌های جسمانی، طرز تفکر و یا تلفیقی از هر سه باشد (صادقی و دیگران، پیشین، ۹۶). به طور کلی، یادگیری فرآیندی است که در آن یک شخص در کارهایی که از کسب دانش و مهارت الهام گرفته‌اند، فعالیت می‌کند، و تجربه انجام کارها تا حد زیادی بر یادگیری او مؤثر است.

ب- انواع روش‌های تدریس

دانشگاه‌ها مأموریت‌های مختلفی برعهده دارند که اکثر صاحب‌نظران، سه مأموریت اصلی دانشگاه را «آموزش»، «پژوهش» و «خدمات اجتماعی» می‌دانند. در این میان استادان بزرگ‌ترین نقش را در بهبود کیفیت آموزش، پژوهش و خدمات اجتماعی ایفا می‌کنند، و عملکرد آن‌ها در این زمینه نقش محوری دارد (ترک‌زاده و دیگران،

۱۹۳، ۹۴). امروزه در دانشگاه‌ها برای تدریس باکیفیت از شیوه‌ها و روش‌های مختلف استفاده می‌شود. این روش‌ها بسیار متعدد هستند. در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۱- روش تدریس به صورت سخنرانی

تدریس به روش سخنرانی از زمان‌های بسیار قدیم معمول بوده است. به همین دلیل به آن، روش تاریخی هم گفته می‌شود. در آن زمان «سخنرانی» به معنی خواندن بود؛ زیرا کتاب در دسترس عموم قرار نداشت، استاد مطالب را از روی کتاب می‌خواند، و فراگیران یادداشت می‌کردند. خواندن مطالب درسی از روی کتاب به مرور زمان به صورت یک نوع روش تدریس درآمد، و روش «سخنرانی» نامیده شد. امروزه روش سخنرانی را این‌گونه تعریف می‌کنند: «روشی که معلم از طریق آن، اصول، حقایق و مفاهیم درس را به طور شفاهی ارائه می‌دهد.» (یغما، ۱۳۷۴، ۱۳) روش تدریس به شکل سخنرانی، یک روش سنتی و متعلق به صدها سال پیش است، و در مقایسه با روش‌های تدریس نوین که امروزه در دانشگاه‌ها تدریس می‌شود، از سطح بسیار پایینی برخوردار است. در این روش دانشجویان فقط مخاطب هستند، هم با استاد و هم با یکدیگر تعامل کم‌تری دارند، و توانایی‌های آنان محدود شده و به حداقل می‌رسند. در این روش یادگیری از طریق گوش دادن و یادداشت‌برداری از جانب شاگردان است. هدف تدریس از طریق سخنرانی، ارائه اطلاعات از سوی استاد به فراگیران می‌باشد (صفوی، ۱۹۹). این روش از جذابیت یاددهی استاد می‌کاهد، و تدریس در آن کاملاً یک‌طرفه است. در این روش استاد متکلم وحده و فعال و فراگیران ساکت و غیر فعال می‌باشند، و فرصت تفکر که یک‌امر ضروری در یادگیری است، به دانشجو داده نمی‌شود، و فراگیران مشارکت و نقشی در صنف ندارند، و صنف از تنوع لازم برخوردار نیست (آقاپور و دیگران، ۱۳۹۴، ۲۸۲). در روش سخنرانی، استاد تفاوت‌های فردی دانشجویان را در جریان یادگیری در نظر نمی‌گیرد، و مطلب را برای همه به طور یکسان ارائه می‌دهد، و امکان دارد که ضعف فراگیر تا هنگام امتحان کشف نشود. تدریس به روش سخنرانی فقط در صنف‌های پرجمعیت مناسب است، و از لحاظ اقتصادی مقرون به صرفه می‌باشد (صفوی، ۲۰۱).

۲- روش توضیحی

روش توضیحی که به آن «روش متن‌خوانی» هم گفته می‌شود، عبارت از انتقال مستقیم اطلاعات به فراگیران با استفاده از کتاب و جزوه است. در این روش، استاد کتاب یا جزوه خود را باز کرده و شروع به خواندن و توضیح دادن متن می‌کند، و دانشجویان هم برخی نکات مهم را در گوشه کتاب، جزوه و یا در دفترچه‌های شان یادداشت می‌کنند. استاد به این منظور نکات مبهم و مشکل درس را توضیح می‌دهد که برای فراگیران بهتر تفهیم شود. توضیح هر قدر ساده و کوتاه باشد بهتر است؛ زیرا شنونده به آسانی و با سرعت بیش‌تری مطالب را درک می‌کند. استفاده از مثال‌ها، تصاویر و سایر وسایل، توضیح یک مطلب را جذاب، ساده و منطقی می‌سازد (صفوی، ۱۹۷). در این روش دانشجو، خود را در میان الفاظ و اصطلاحات کاملاً گم می‌کند، و در کشف حقایق فعال نیست، و کم‌تر به فکر محتوا است. در این روش وظیفه فراگیران فقط دیکته‌نوشتن است.

۳- روش پرسش و پاسخ

پرسش و پاسخ، فنی است که می‌تواند در تمام روش‌های تدریس و فعالیت‌های آموزشی به کار رود، به ویژه، هنگامی که استاد می‌خواهد فراگیر را به تفکر در باره مفهومی جدید یا بیان مطلبی که آموخته شده است، تشویق کند (صفوی، ۲۱۵). در روش پرسش و پاسخ که برخی آن را «روش سقراطی» نیز گفته‌اند، استاد می‌کوشد که با طرح سؤال، شاگردان را به تفکر و تلاش ذهنی وادار کند. استاد در باره محتوا، مفاهیم، قواعد و مطالب درسی، سؤالات روشن و مشخصی طراحی می‌کند. سپس به فراگیران، فرصت کافی می‌دهد، تا با اندیشیدن و کنکاش به پاسخ بپردازند. این روش باعث بالارفتن جرأت، کاهش حالت‌های انفعالی، تقویت کلامی و اعتماد به نفس، و شکوفایی استعداد فراگیران و همچنین یافتن راه‌های جدید در حل مسائل می‌شود؛ اما این روش برای صنف‌های پرجمعیت کارایی چندانی ندارد، و مستلزم هدف‌های مشخص و وقت زیاد است؛ در همه دروس قابل اجرا نیست، و به مهارت استاد در طرح سؤال نیاز دارد (حبیبی، ۳۹). طرح پرسش در صنف به سه صورت امکان پذیر است: الف- پرسش استاد از دانشجویی که توجه به درس ندارد؛ ب- پرسش دانشجو از استاد؛ در این نوع پرسش بهتر است که استاد ابتدا به پرسش دانشجو پاسخ ندهد، بلکه از سایر دانشجویان بخواهد که به سؤال او جواب بدهند، و خودش در پایان، جواب درست و کامل را ارائه کند؛ ج- پرسش از همه دانشجویان؛ در این صورت بهتر است که دانشجویان به گروه‌های مختلف تقسیم شوند، و پاسخ را با مشورت پیدا کنند.

۴- روش نمایشی

روش نمایشی بر مشاهده و دیدن استوار است. در این روش، افراد مهارت‌های خاصی را از طریق دیدن فرا می‌گیرند. استاد طرز کاربرد وسیله یا چگونگی ساختن یک شیء را نشان می‌دهد. در ابتدا، استاد به طور عملی جریان کاری را در برابر چشم فراگیران انجام می‌دهد، سپس فراگیران همان کار را تکرار می‌کنند. این روش، یک روش عینی، تجربی و عملیاتی است، و مهم‌ترین حسن آن، آموزش به کمک اشیای حقیقی و واقعی است. با این روش می‌توان مهارتی را در طی زمان کوتاه به افراد زیادی یاد داد (صفوی، ۲۲۸). این روش برای درس‌های فنی مناسب است، و برای سایر رشته‌ها چندان کاربردی ندارد. از سوی دیگر، زمان‌بر و پرهزینه است. استفاده از این روش در تدریس، مستلزم جابه‌جا کردن وسایل صنف و حمایت اداری است، و امکان دارد که این امکانات به راحتی فراهم نشود (یغما، ۸۳).

۵- روش ایفای نقش (تمثیلی)

ایفای نقش، روشی است که می‌تواند برای تجسم عینی موضوعات و درس‌هایی که برای نمایش مناسب باشند، به کار رود. در این روش، یک یا چند نفر از شاگردان موضوعی را به صورت نمایش کوتاه اجرا می‌کنند (صفوی، ۲۳۶). بعد از پایان نمایش، استاد می‌تواند با طرح سؤال‌های مناسب، فراگیران را دوباره با محتوای درس درگیر کند. روش ایفای نقش به اجرای درست، صرف وقت کافی و تهیه تدارکات نیاز دارد، انجام آن وقت‌گیر است و برای تحقق اهداف پیچیده آموزشی مناسب چندانی ندارد. همچنین یک روش آموزشی جدی تلقی نمی‌شود (حبیبی، ۳۹). اجرای موفق این روش تدریس، نیاز به اجرای مراحل دارد. برخی از نویسندگان، مراحل روش ایفای نقش را

شامل انتخاب موضوع، نوشتن نمایش نامه، تعیین نقش‌ها، تهیه امکانات و تجهیزات لازم، آمادگی و تمرین مقدماتی، اجرا و دادن نمایش، بحث و بررسی و ارزشیابی می‌داند (مقرب الهی، ۶۱).

۶- روش ایجاد تعامل

در این روش فضای صنف باید به گونه‌ای طراحی شود که موجب تسهیل تعامل گردد. در صنف‌هایی که معمولاً چوکی‌ها در یک صف مستقیم و پشت سر هم قرار دارند، و دانشجویان قادر به دیدن هم‌صنفی‌های خود نیستند، ایجاد فضای تعامل بسیار مشکل است. بنابراین، تقسیم صنف به گروه‌های کوچک، فرصت بیش‌تری برای تبادل افکار میان دانشجویان فراهم می‌کند. آرایش دایره‌ای و نعلی‌شکل چوکی‌ها و یا به شکل میزگرد، و ایجاد تماس چهره به چهره میان فراگیران، تعامل میان آن‌ها را بیش‌تر امکان‌پذیر می‌سازد.

۷- روش اقماعی و استدلالی

یکی از روش‌های لازم برای تدریس این است که استاد توانایی بحث، استدلال و اقماع فراگیر را داشته باشد. محتوا و مباحثی که توسط استاد ارائه می‌گردد، باید از استحکام و اتقان کافی برخوردار باشد، و هرچه توانایی استاد در این زمینه بیش‌تر باشد، میزان مقبولیت مباحث استاد افزایش خواهد یافت.

۸- روش اتصال با دنیای واقعی

یک تدریس، زمانی مؤثر و مفید است که دانشجویان را با دنیای واقعی متصل کند، و آن‌ها با دنیای واقعی همکاری داشته باشند. برای این کار اگر استاد نمی‌تواند دانشجویان را به بازدید از محل‌های کسب و کار در بیرون از دانشگاه برسد، حداقل از تصاویر و مثال‌های ملموس استفاده کند، تا ذهن آن‌ها به دنیای واقعی نزدیک‌تر شوند.

۹- روش مشارکتی

منظور از تدریس مشارکتی، روشی از تدریس است که دو یا چند نفر استاد با همکاری هم یک درس را برنامه‌ریزی، اجرا و ارزشیابی می‌کنند. مفهوم‌پردازی‌های متعددی که از تدریس مشارکتی به عمل آمده است، موجب شده است که صاحب نظران، اشکال و سطوح متعددی از آن را بازشناسی و معرفی نمایند. به زعم برخی، تدریس مشارکتی در قالب دو الگو قابل شناخت است: در الگوی اول، تدریس مشارکتی ترکیبی از مشارکت دو یا چند استاد است که هرکدام در حیطه‌ای از مباحث واحد درسی تخصص دارند؛ به عنوان مثال، در درس جرم‌شناسی «نظریه فرصت» توسط یک استاد در نیم ساعت اول و «نظریه پنجره‌های شکسته» در نیم ساعت دوم توسط استاد دیگری تدریس می‌شود. این مدل، فرصت زیادی را برای ترکیب حیطه‌های موضوعی در یک صنف به وجود می‌آورد. الگوی دوم تدریس مشارکتی، ترکیبی از چند استاد متخصص است که هرکدام از آن‌ها در یک حیطه از واحد درسی شناخته شده و تخصص دارند، و همه آن‌ها برای یک صنف به صورت مشترک طرح درس تهیه می‌کنند، (فاطمه کریمی و دیگران، ۱۳۹۳، ۹۱-۹۲) و در مثال فوق، هردو استاد باهم در باره نظریه فرصت و یا نظریه پنجره‌های شکسته اظهار نظر می‌کنند. به طور کلی، در روش مشارکتی برای تدریس یک موضوع، همه استادان در صنف حضور دارند. روش کار به این نحو است که بخش‌هایی از یک موضوع به یک استاد داده می‌شود، و یا این که استاد دوم مباحث مطرح شده توسط استاد اول را تکمیل می‌کند.

ج- مهارت‌های لازم برای تدریس باکیفیت

یکی از ابزارهای مهم تدریس، مهارت‌های تدریس هستند که بر روابط بین انسان‌ها، اصلاح رفتار و ایجاد انگیزش در آن‌ها تأثیر شگرفی دارند. «هر استاد برای بالابردن کیفیت تدریس و یادگیری فراگیران، علاوه بر استفاده از طرح نظام‌یافته درس، لازم است از مهارت‌هایی که تحت عنوان مهارت‌های تدریس نامیده می‌شوند، در تدریس کلاسی بهره‌گیرد.» (رئوفی، ۱۳۸۰، ۶۷) مهارت‌های کلیدی برای تدریس در دانشگاه چیست؟ در پاسخ به این پرسش برخی از صاحب‌نظران گفته‌اند که مهارت مورد نیاز برای تدریس از رشته‌ای تا رشته دیگر متفاوت است. برخی دیگر گفته‌اند که هر روش تدریس، در بردارنده یک‌سری از مهارت‌های کلیدی خاص خود است که استاد باید بر آن‌ها مسلط باشد. گروه سوم از صاحب‌نظران معتقدند که مهارت‌های تدریس به روش تدریس و حتی به رشته تحصیلی استاد چندان وابسته نیست؛ بلکه توانمندی‌ها و مهارت‌های عمومی در تحقق تدریس موفق کفایت می‌کند (خندقی و سیفی، ۱۳۹۲، ۱۲۴-۱۲۵). برخی از پژوهشگران مهارت‌های حرفه‌ای تدریس را شامل اموری چون: شناسایی تفاوت‌های فردی و توجه به آن، سازمان‌دهی، توانایی و تنظیم مطالب، ایجاد زمینه خلاقیت فکری در فراگیر و آماده‌سازی او برای تفکر و بحث، ارائه مناسب حجم درسی با توجه به حجم آموزشی، برخورداری از فن بیان و استفاده از مهارت‌های غیر کلامی، مشخص کردن هدف‌های تدریس، استفاده از روش‌های مختلف در فرایند یاددهی و یادگیری، توانایی بهره‌گیری از وسایل کمک آموزشی، داشتن بیان شیوا و مهارت انتقال مطالب درسی و غیره دانسته‌اند (خانقاهی و حسین‌زاده، ۱۳۹۴، ۸۵). برخی دیگر مهارت‌های تدریس را شامل مهارت مقایسه کردن، مهارت استنتاج و استنباط کردن، مهارت تجزیه و تحلیل کردن، مهارت طبقه‌بندی کردن موضوعات، مهارت نقد و ارزیابی، مهارت مثال زدن، مهارت نتیجه‌گیری و خلاصه‌کردن و امثال آن دانسته‌اند (کریمیان و دیگران، ۱۳۹۶، ۱۲۳-۱۲۴). به هر حال، مهارت‌های تدریس بسیار متعدد هستند، در ذیل به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شوند.

۱- مهارت احترام‌گذاشتن به نظریات فراگیران

احترام به نظریات و اندیشه‌های فراگیران در فرایند یادگیری آنان بسیار مؤثر است. به همین دلیل، نظریه‌ها، اندیشه‌ها و عقاید آنان هرچند اشتباه باشد، نباید مورد تمسخر قرار گرفته و یا طرد شود. در صورتی که نظریه آن‌ها اشتباه باشد، با دلیل و استدلال تصحیح گردد و در صورتی که درست باشد، تشویق شود. استاد باید تسهیل‌کننده فرایند یادگیری و مدیر یادگیری باشد. او باید به دانشجویانش اجازه دهد تا عقاید خود را بیان کرده و از آن‌ها دفاع نمایند. استاد انسانی مسؤول و فعال است که نظر خود را بر فراگیران تحمیل نمی‌کند، و موجب گسترش فرهنگ کثرت باوری می‌شود.

۲- مهارت انتقال واضح مطالب به فراگیران

مسأله مهم دیگر در امر تدریس این است که استاد بتواند مطالبی را که در ذهن دارد، به فراگیر منتقل کند. اگر استاد قادر به انتقال مناسب مطالب نباشد، به عنوان یک مدرس اثربخش در نظر گرفته نخواهد شد (خانقاهی و حسین‌زاده، ۷۸). در موارد زیادی دیده شده که علی‌رغم این که استاد از توان علمی بالایی برخوردار است،

نمی‌تواند آنچه را که در ذهن دارد به فراگیر منتقل کند. برای رفع این مشکل استاد باید چند کار را انجام بدهد: اولاً برای فهم و درک فراگیران از موضوع درس، از کلمات و جملات روشن، صریح و ساده استفاده کند؛ زیرا عبارتها و کلمات صریح و روشن به روند انتقال سریع مطالب کمک کرده، و بر روشنی و وضوح بیان می‌افزاید. ثانیاً استاد باید از به کارگیری لغات و اصطلاحات نامأنوس، و جملات و عبارتها پیچیده پرهیز کند.

۳- عدم محدودیت در منابع آموزشی

فرایند یاددهی و یادگیری نباید به منابع آموزشی استاد و کتاب درسی و فعالیت‌های صنفی محدود شود. هر منبع یا موقعیتی که بتواند تفکر و استدلال فراگیران را تحریک و تقویت نموده و به فرایند یاددهی و یادگیری کمک کند، باید مورد توجه قرار گیرد، و استاد باید مهارت استفاده از موقعیت‌های مختلف را داشته باشد.

۴- داشتن پلان، طرح درسی و رعایت نظم منطقی در ارائه مطالب

داشتن پلان و طرح درس مناسب و منسجم ضروری است؛ چرا که چنین طرح درسی موجب می‌شود، تا استاد فعالیت‌های ضروری آموزشی را به ترتیب و یکی پس از دیگری در مراحل و زمان‌های مشخص و به شیوه‌ای منطقی پیش‌بینی کرده، و به اجرای آنها در صنف همت بگمارد. پراکنده‌گویی و خروج از موضوع اصلی، نظم و انسجام مطالب را برهم زده، مسیر بحث را مختل ساخته، و فراگیر را دچار تحیر و سردرگمی می‌کند (موگهی، ۱۳۸۰، ۷۳). بنابراین، برای این که فراگیران بتوانند با شیوه‌ای صحیح و اصولی درس را دنبال کرده و آن را به خاطر بسپارند، لازم است که مطالب درس به نحوی منطقی دسته‌بندی شده و توالی و ترتیب صحیحی داشته باشند؛ زیرا سازماندهی دقیق عنوان‌های مورد آموزش، توانایی یادگیری فراگیران را بالا برده و به آنها کمک می‌کند، تا زودتر و بهتر بتوانند تمام مطالب درس را فراگیرند. به همین دلیل، استاد باید در ابتدای درس، موضوع درس را دقیقاً مشخص کند، و سپس محتوای درس را به شکل منظم، دسته‌بندی شده و منسجم بیان نماید. لازمه انجام چنین کاری در صنف این است که طرح درس روزانه، از قبل تهیه شده باشد. فایده تهیه پیشاپیش طرح درس این است که استاد به طور منظم سخن گفته و از پراکنده‌گویی پرهیز می‌کند. در طرح درس روزانه، هدف درس، روش تدریس، چگونگی تنظیم وقت صنف و فعالیت‌های درسی و... پیش‌بینی می‌شود.

۵- استفاده بهینه از وقت در صنف

یکی از اموری که در فرایند تدریس باید مورد عنایت قرار گیرد، استفاده مؤثر، مطلوب و بهینه از وقت صنف است. چه بسا ممکن است، استاد در تمام جلسات آموزشی در طول سمستر بدون غیبت - و حتی تأخیر - در صنف حضور یافته و وقت کامل صنف را رعایت نموده باشد؛ ولی در عین حال در تحقق اهداف آموزشی مربوط به آن موضوع درسی ناکام مانده و پیشرفت درسی مطلوبی نداشته باشد که یکی از علل این امر را می‌توان عدم استفاده بهینه از وقت صنف و پرداختن به مطالب زاید و غیر ضروری برشمرد. بنابراین، استفاده بهینه از وقت از عوامل مهم کمک به ارائه یک تدریس موفق به شمار می‌آید. عقب‌ماندن استاد از زمان در نظر گرفته‌شده برای یک درس و عدم استفاده بهینه از وقت و پرداختن به امور حاشیه‌ای، به معنای پایان غیر مؤثر آن درس است.

۶- استفاده مطلوب از وسایل کمک آموزشی (تکنولوژی آموزشی)

بدون شک، استفاده از لوازم کمک آموزشی در ارائه مطلوب مطالب علمی و تفهیم بهتر موضوعات آموزشی، بسیار مؤثر است. در حقیقت، یک استاد کارآموده با این وسایل می‌تواند مطالب علمی را بهتر و آسان‌تر به فراگیران انتقال دهد؛ زیرا با استفاده از چنین وسایلی، نکات مشکل و پیچیده درس روشن می‌شود و در نتیجه فراگیران مطالب ارائه‌شده را بهتر درک خواهند کرد. امروزه وسایل کمک‌آموزشی؛ مانند تخته، اسلاید، عکس، پوستر، فیلم-های آموزشی، نقشه، بازدیدهای علمی و امثال آن، بسیار متعدد شده است. در این میان، دو وسیله در آموزش دانشگاهی کاربرد زیاد پیدا کرده است. یکی تخته، و دیگری پاورپوینت است. تخته یکی از رایج‌ترین لوازم کمک-آموزشی است که در تدریس از آن استفاده می‌شود، و بهره‌گیری از آن در افزایش میزان یادگیری فراگیران مؤثر بوده، و به مطالب آموزشی، جذابیتی تازه می‌بخشد، همچنین موجب جلب توجه فراگیران و تمرکز حواس آنان به مطالب درسی شده و تنوعی در شیوه ارائه درس به وجود می‌آورد. یادآوری چند نکته در باره استفاده مطلوب از تخته و بیان مزایا و معایب استفاده از پاورپوینت ضروری است. در ذیل به ذکر این امور به صورت گذرا اشاره می‌شود:

یک- رعایت نکاتی در باره استفاده مطلوب از تخته

- ۱- قبل از استفاده از تخته تمام صفحه آن پاک شود؛
- ۲- فقط نکات مهم و اصلی درس به شکلی ساده و مختصر بر روی تخته نوشته شود؛
- ۳- باید به هنگام نوشتن بر روی تخته به گونه‌ای ایستاد که فراگیران بتوانند تخته را ببینند؛
- ۴- مطالب با خط خوش و خوانا نوشته شود، تا همه دانشجویان صنف بتوانند به راحتی آن‌ها را دیده و بخوانند؛
- ۵- موضوعات اضافی فوراً از روی تخته پاک شود؛
- ۶- مسائل وقت‌گیر، قبل از شروع درس روی تخته نوشته شود؛
- ۷- با نوشتن مطلب تازه روی تخته، مطلب قبلی باید پاک شود، تا توجه به موضوع جدید جلب گردد؛
- ۸- در پایان درس، باید تمامی نوشته‌های روی تخته پاک شود (موگهی، ۷۹-۸۰).

دو- مزایای استفاده از نرم‌افزار پاورپوینت

امروزه استفاده از پاورپوینت تقریباً در همه دانشگاه‌ها و حتی مراکز آموزش عمومی رواج یافته است، دانشجویان میزان و چگونگی تأثیر این ابزار بر یادگیری‌شان را به خوبی درک می‌کنند. تحقیقات انجام شده در این زمینه نشان می‌دهد که استفاده از پاورپوینت به عنوان یک تکنولوژی آموزشی، توانایی دانشجویان را در یادگیری افزایش می‌دهد. به همین دلیل، برخی از نویسندگان برای استفاده از پاورپوینت در تدریس مزایای ذیل را ذکر نموده‌اند:

- ۱- افزایش تجارب آموزش و یادگیری برای استاد و دانشجو؛
- ۲- تشویق و حمایت استادان به منظور ارائه درس به روش‌های حرفه‌ای و تخصصی؛
- ۳- امکان تلفیق چندرسانه و ارائه آموزش اثربخش‌تر؛
- ۴- قابلیت استفاده مجدد فایل مربوطه برای همه دانشجویان؛

۵- سهولت امکان بازنگری و ارتقای سطح درس (پنجه پور، ۱۳۸۸، ۱۳۳).

سه- معایب و مشکلات استفاده از نرم افزار پاورپوینت

- ۱- عدم اشراف کامل استاد به دانشجویان حاضر در صنف در هنگام نمایش اسلاید؛
- ۲- عدم اطلاع دقیق استاد از مؤثر بودن مطالب انتقالی و درک صحیح دانشجو از مطالب؛
- ۳- در استفاده از تخته فراگیران وقت یادداشت برداری دارند؛ ولی در پاورپوینت این فرصت وجود ندارد؛
- ۴- اتکای مطلق به پاورپوینت از تحرک و جابجایی استاد که می تواند تأثیر مثبت بر مخاطب داشته باشد، می کاهد؛
- ۵- در تخته تمام مطالب در کنار هم قرار دارند، و امکان مقایسه مطالب توسط دانشجو وجود دارد؛ ولی در پاورپوینت این امکان وجود ندارد؛
- ۶- برخی از اساتید مهارت و توانایی تهیه پاورپوینت مناسب و کاربردی را ندارند؛
- ۷- تهیه پاورپوینت مناسب و کاربردی، به وقت و صرف زمان زیاد نیاز دارد؛
- ۸- در پاورپوینت وجود مشکلات؛ مانند عدم همخوانی فایل با سیستم، رفتن برق، خراب شدن و «هنگ» کردن سیستم باعث تعطیلی صنف و تلف شدن وقت می گردد؛
- ۹- پاورپوینت نمی تواند تدریس ضعیف استاد را جبران کرده، و او را به یک استاد خوب تبدیل کند؛
- ۱۰- پاورپوینت زمینه خواب و چرت زدن فراگیران در صنف و مستمعان در سالن های سخنرانی را فراهم می کند؛
- ۱۱- استفاده از پاورپوینت به تنهایی نمی تواند جای اصول و روش تدریس را بگیرد (پنجه پور، ۱۳۳).

د- رضایت مندی فراگیران

- یکی از هدف های مهم در آموزش های آکادمیک، کسب رضایت مندی دانشجویان و فراگیران است. این هدف زمانی محقق می شود که یک سلسله معیارها در آموزش آکادمیک رعایت گردد. بدون این معیارها، رضایت مندی فراگیران حاصل نمی شود. برخی از این معیارها عبارتند از:
- ۱- انتخاب بهترین روش در تدریس؛
 - ۲- تقویت فنون و مهارت های تدریس از سوی استاد؛
 - ۳- طراحی سؤال های مناسب و منطقی در امتحانات؛
 - ۴- دقت در اعطای نمره منصفانه؛
 - ۵- پرهیز از غلط نویسی در تخته، در جزوه درسی و در سؤال های امتحانی؛
 - ۶- انعطاف پذیری در برخوردها با فراگیران؛
 - ۷- تسریع در اعلام نتایج امتحانات.

فرجام سخن

امروزه ارتقای کیفیت آموزش در دانشگاه ها از نگرانی های اصلی نظام های آموزش عالی در اغلب کشورهای جهان به شمار می آید. در افغانستان؛ نیز چندسالی است که وزارت تحصیلات عالی آن، از طریق ارزیابی مستمر

کیفیت تدریس در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی این کشور به دنبال کاهش این نگرانی‌ها است. به همین منظور، ریاست تضمین کیفیت در سطح وزارت تحصیلات عالی و کمیته‌های اصلی و فرعی تضمین کیفیت در سطح دانشگاه‌ها و مؤسسات تحصیلات عالی افغانستان ایجاد شده است. یکی از اصول مهم «تضمین کیفیت» در نظام آموزش عالی کشور ما، چگونگی دستیابی استادان دانشگاه به «روش‌های نوین تدریس» است. به منظور ارتقای کیفیت آموزش در دانشگاه‌ها، استادان باید از روش‌ها، فنون، ابزارها و تکنولوژی‌های مناسب استفاده کنند. در این مقاله برخی از روش‌های تدریس در دانشگاه‌ها شناسایی شده، محاسن و معایب آن‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. استادان با استفاده از این روش‌ها می‌توانند هم میزان رضایت‌مندی فراگیران را به دست آورند، و هم در توسعه علمی و اجتماعی کشور سهم بگیرند.

منابع

الف - کتاب

- ۱- انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۸۱ چاپ اول، چاپ هشتم.
- ۲- -----، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۸۱، چاپ اول، ج ۸.
- ۳- -----، فرهنگ روز سخن، تهران، انتشارات سخن، ۱۸۹، چاپ هفتم.
- ۴- رئوفی، محمدحسین، مدیریت رفتار کلاسی، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۸۰، چاپ.
- ۵- صفوی، امان الله، کلیات روش‌ها و فنون تدریس، تهران، نشر معاصر، ۱۳۸۶ چاپ سیزدهم.
- ۶- یغما، عادل، کاربرد روش‌ها و الگوهای تدریس، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۷۴، چاپ ششم.
- ۷- زعمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، انتشارات رهیاب نوین هور، ۱۳۸۹، چاپ اول.

ب - مقاله

- ۸- آقاپور، سیدعلی، وکیلی، محمدعلی، کرباسی، مریم و بادلی رقیه، مقایسه تأثیر تدریس به دو شیوه بحث گروهی دانشجوی محور و سخنرانی بر میزان یادگیری دانشجویان مامایی، دوماهنامه علمی- پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، دوره ۸، شماره ۵، آذر و دی ۱۳۹۴.
- ۹- آگاه، ژیللا، و شریف زاده، معصومه، ارتقای همزمان یادگیری و رضایت‌مندی با روش آموزش مشارکتی، تهران، دو ماهنامه راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، دوره ۷، شماره ۵، سال ۱۳۹۳.
- ۱۰- پنجه پور، مجتبی، عوامل مؤثر در استفاده کارآمد از نرم افزار پاورپوینت در ارایه دروس تخصصی دانشگاهی، اصفهان، مجله راهبردهای آموزش، دوره ۲، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۸.
- ۱۱- ترک‌زاده، جعفر، محمدی، مهدی، و ستوده‌فر، سلیمه، تدوین و اعتباریابی نظام جامعه یاددهی - یادگیری در آموزش عالی، انجمن مطالعات برنامه‌درسی ایران، مجله علمی پژوهشی «پژوهش‌های برنامه‌درسی»، دوره چهارم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳.
- ۱۲- حبیبی، فاطمه، روش‌ها و فنون تدریس در علوم اجتماعی، تهران، رشد آموزش علوم اجتماعی، دوره ۱۳ شماره ۱ پاییز ۱۳۸۸.
- ۱۳- خندقی، مقصود امین و سیفی، غلامعلی، توانمندی‌ها و مهارت‌های مؤثر و مورد نیاز برای تدریس در دانشگاه، تهران، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۶۹، ۱۳۹۲.
- ۱۴- صادقی، جمال و دیگران، بررسی مقایسه‌ای بخشی الگوهای یاددهی-یادگیری در رویکرد رفتاری-شناختی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنور، پژوهش‌های تربیتی، شماره سیزدهم، زمستان ۱۳۸۶.

- ۱۵- عبداللهی، حسین، تقی‌زاده، سعیده و حالی، جمال، بررسی تجارب زیسته دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته مدیریت آموزشی و آموزش عالی از کیفیت تدریس اساتید (یک مطالعه پدیدارشناسی)، مجله پیشرفت‌های نوین در روان‌شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، سال دوم، شماره ۱۷، آبان ۱۳۹۸.
- ۱۶- کریمی، فاطمه، نیلی، محمدرضا، میرشاه جعفری، ابراهیم، و شریفی، عاطفه، بررسی مهم‌ترین الزامات روش تدریس مشارکتی از دیدگاه استادان و دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه اصفهان، رویکردهای نوین آموزشی، سال نهم، شماره ۱، شماره پیاپی ۱۹، بهار و تابستان ۱۳۹۳.
- ۱۷- کریمیان، حسین، ناطقی، فائزه، و سیفی، محمد، بررسی تدریس معلمان با تأکید بر مهارت‌های تفکر انتقادی در دروس مطالعات اجتماعی، فصلنامه علمی- پژوهشی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، سال یازدهم، شماره دوم، پیاپی (۳۷)، تابستان ۱۳۹۶.
- ۱۸- کشاورزی، زکیه، اکبری، هادی، فروزانیان، سعید، شریفیان، الهام، مقایسه رضایتمندی دانشجویان از تدریس فیزیولوژی به روش سنتی و تلفیقی، تهران، دو ماهنامه علمی- پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، دوره ۹، شماره ۱، بهمن و اسفند ۱۳۹۴.
- ۱۹- گل افروز شهری، هادی و خاقانی‌زاده، مرتضی، آشنایی با روش تدریس سخنرانی، تهران، مجله راهبردهای آموزش، دوره ۲، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۸.
- ۲۰- محمدی خانقاهی، محمد و حسین‌زاده، امیدعلی، تدوین و اعتباریابی مدل تدریس اثربخش برای اساتید دانشگاه تبریز، تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، فصلنامه آموزش و ارزشیابی، سال هشتم، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۹۴.
- ۲۱- مقرب الهی، زهرا، روش‌های نوین تدریس، دانشگاه پیام نور مهاباد، فصلنامه موج، سال چهارم، پاییز و زمستان سال ۱۳۹۱، شماره ۵.
- ۲۲- موگهی، عبدالرحیم، یک‌صد و ده نکته برای تدریس بهتر، قم، معاونت تبلیغ و آموزش‌های کاربردی حوزه علمیه قم، ماهنامه مبلغان، خرداد ۱۳۸۰، شماره ۱۷.
- سایت:**

۲۳- سایت جامع پرتال علوم انسانی؛

۲۴- سایت تخصصی نورمگز؛

۲۵- پایگاه اطلاع رسانی حوزه؛

۲۶- سایت خبرگزاری دانشجو.